

TIJDSCHRIFT

VAN HET

NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt“

TE

AMSTERDAM

6° Jaargang

AMSTERDAM

G. THEOD. BOM EN ZOON

1898

**Onuitgegeven variëteit van een denarius van Pepijn
den Korte en het Swastika of hakenkruis.**

Er bestaan eenige denarii van den frankischen koning Pepijn den Korte, waarop een eigenaardig gevormd kruisje, als versiering, als vulling, of als herkenningsteeken voorkomt. Dit kruis is bij de oudheidkundigen bekend onder den naam van Swastika of hakenkruis; in fransche catalogi vindt men het als „croix gammée” meermalen aangeduid.

De oude begraafplaatsen bij Domburg hebben vele denarii van koning Pepijn aan het licht gebracht; onder deze vond ik een drietal waarop het Swastika voorkomt. Een van deze drie munten is vroeger reeds door mij afgebeeld. 1) De tweede, waarop het Swastika te zien is, berust in de verzameling van het Zeeuwsch Genootschap, terwijl de derde met

1) *Bulletin de Num. et d'Archéol.* Tome III, pl. V, n°. 9.

een hakenkruis voorziene denarius onuitgegeven is en zich in mijne collectie bevindt.

De denarius, voorkomende in het *Bulletin de Numismatique*, heeft op de *voorzijde*:

: R · PI (RPI aaneen) PiPiNus Rex I) volgens de lezing van MAURICE PROU, in zijn *Catalogue des monnaies françaises*. Boven de letters, een horizontaal geplaatste bijl; beneden het Swastika of hakenkruis, alles omgeven door een parelrand.

Keerzijde: : Rx (aaneen) · F

Rex Francorum; waarboven een verkortingsteeken. Parelrand.

Zilver. 1 gr. 00 *Bulletin de Numismatique et d'Archéologie.*

Tome III. pl V.

Het exemplaar toebehoorende aan het Zeeuwsch Genootschap, dat, jammer genoeg, slechts een fragment is, heeft op de *voorzijde* onder de letters, een duidelijk geteekend Swastika.

1) Les deniers de Pépin le Bref, sont reconnaissables soit à un monogramme, soit à des sigles représentant *Pipinus Rex Francorum*. La plupart des deniers attribués en toute certitude à Pépin présentent un monogramme qui, au premier regard, semble n'être autre chose que les lettres RP; mais il faut prendre garde que ces lettres sont liées par le pied, et que c'est vraiment là un monogramme qui doit se lire PiPiNus Rex. Trompés par la présence, sur quelques deniers, des lettres RP indépendantes l'une de l'autre, certains numismates ont lu *Rex Pipinus*, formule tout à fait anormale et dont l'emploi est invraisemblable.

M. PROU. *Cat. des Monnaies Carolingiennes. Introduction* p. II. Paris 1896.

De *keerzijde* vertoont nog slechts de letters:
Rx (aaneen).

RETHAAN MACARÉ II, pl. III n°. 13.

GARIEL, n°. 82.

De derde denarius eindelijk, heeft, zooals de hieronderstaande afbeelding aanwijst, op de *voorzijde*:

ΠΡΙΠΙ(nus) Boven de letters een kruisje; beneden de horizontaal geplaatste bijl. Parelrand.

Keerzijde: Het monogram van PiPiNus Rex in spiegelschrift. 1) Daarboven een afbrekings-teeken; daaronder het Swastika of hakenkruis.

Zilver. 1 gr. 15. Onuitgegeven variëteit.

Toevalligerwijze kwamen mij eenigen tijd geleden een paar geschriften in handen, 2) waarin aard en oorsprong van het Swastika werden besproken. Daar dit kruis zoowel op

1) Op een denarius van Pepijn den Korte, geslagen te Condé aan de Schelde (Zie *Bulletin de Num. et d'Archéol.* Tome IV, p. 149) komt een voorzijde voor, die geheel aan de keerzijde van deze munt gelijk is.

Ook daar zijn de letters „placées à rebours et surmontées d'un trait d'abréviation.”

2) Dr. ERNST KRAUSE. *Tuiskoland der Arischen Stämme und götter Urheimat.* Glogau 1891. *The Swastika* by THOMAS WILSON. *From the report of the U. S. National Museum.* Washington 1896.

middeleeuwsche als op antieke munten wordt aangetroffen, is het misschien niet van belang ontbloot, aan de hand van bovenvermelde boeken, het volgende mede te deelen.

Het Swastika 1) heeft den vorm van een grieksch kruis met gelijkmatig knievormig gebogen armen, die, hetzij naar rechts of wel naar links, altijd onderling in dezelfde richting loopen. Zijn de hoeken nog eens of meermaalen omgebogen, dan noemt men het een dubbel hakenkruis, doch het komt ook voor met rondlopende hoeken en met tal van andere variaties.

Het is een symbool dat zeer oud is, zoodat men het dan ook aantreft op grafurnen, vazen en altaren uit de oudste tijden dateerende, zoowel in Azië als in het Noorden van Europa, dus uit den tijd der oudste arische volken.

In de laatste jaren hebben de geleerden zelfs kunnen aanwijzen dat de oorsprong van het Swastika tot in den vóór-historischen tijd moet worden gezocht. (WILSON, blz. 949.)

Eerst later verschijnt het in het Zuiden van Europa.

Men vindt het Swastika o. a. terug op zeer oude kleinaziatische munten, op grieksche en

1) Zijn de armen naar links gebogen, dan wordt het veelal Swastika genoemd. WILSON, p 767.

romeinsche oudheden en, zooals uit de hierboven beschreven denarii blijkt, ook nog op middeleeuwsche munten.

Heden ten dage plaatsen de negers van Midden-Afrika het op hunne fabrikaten van leder, 1) en ook de Roodhuiden gebruiken het als versiersel.

Het is een eigenaardig verschijnsel, dat, nu het gebruik van het Swastika in Europa bijna geheel is verloren gegaan, het tegenwoordig in de Nieuwe Wereld bij de Indianen overal als versieringsteeken wordt aangetroffen.

Swastika is een woord, ontleend aan het Sanskrit, dat de beteekenis zou hebben van geluk, genot, enz.

Het is zamengesteld uit Su = goed, en asti = zijn of zijnde; het gebruik van dit teeken is veel ouder dan deze naam. KRAUSE zegt er van, dat het een woord is van indische afkomst, en dat vermoedelijk met god TVASHTAR in verband staat, wiens zoon, de god AGNI, in een „Radwiege” geboren werd. 2)

De juiste beteekenis is, naar ik meen, door geen enkelen schrijver geheel verklaard, wat te begrijpen is, daar zijn oorsprong zich geheel in het nevelachtige verleden verliest.

1) *Das Hakenkreuz in Afrika. Intern. Archiv. für Ethnographie.* Band IX blz. 206.

2) KRAUSE. *Loc. cit.* blz. 351.

WILSON geeft, in zijn uitvoerig werk over het Swastika, geen voorkeur aan de een of andere hypothese, maar beschouwt het als een amulet of als een toovermiddel, dat de hoop uitdrukte op zegen, op een lang leven, geluk, enz. 1)

Als zoodanig is het in Indië, China en Japan nog in gebruik, maar welke beteekenis het oudtijds ook moge gehad hebben, als versieringsteeken heeft het ten allen tijde een groote plaats ingenomen.

WILSON meent, dat het uitsluitend als godsdienstig symbool, slechts door de oudste Boeddhisten, eerste Christenen en enkele amerikaansche stammen is gebruikt. De verhouding van het voorkomen van het Swastika op voorwerpen van huiselijken aard staat volgens hem, als honderd tegen één van gewijden aard.

Van een eenigszins andere meening is de fransche geleerde MOWAT, als hij van het *croix gammée* of Swastika o. a. zegt: 2) „Qu'on est „d'accord pour lui reconnaître un caractère „religieux et sacré, comportant une idée de „bon augure et universellement acceptée comme „telle dans toute l'étendue du monde ancien.

„La croix gammée,” zoo vervolgt de heer MOWAT, „est, en raison de son universalité an-

1) WILSON. *Loc. cit.* blz. 952.

2) *Bulletin de la Société des Antiquaires de France*, 1896, p. 239.

„térieure à tout autre type monétaire servant
„à symboliser la ville qui émettait des espèces.

„Sa présence sur la monnaie avait pour
„but d'en faciliter la circulation en lui servant
„de garantie publique, c'est à la fois le signe
„sacré de la loi, et aussi le certificat de bon
„aloi, de bonne valeur. C'est donc, par excel-
„lence la marque qui convient essentiellement
„à un morceau de métal précieux destiné à
„l'échange commercial; on comprend donc par-
„faitement son adoption, de préférence à tout
„autre, dès le début du monnayage, et ceci
„rend compte de la grande extension prise par
„l'usage de l'aire en ailes de moulin. Une fois
„la monnaie entrée dans les usages internatio-
„naux, le signe sacrosaint devenait moins né-
„cessaire et pouvait être remplacé sans incon-
„véniement par tel autre type ou symbole carac-
„téristique du lieu d'émission.”

Sommige schrijvers echter zien in het Swastika niets anders dan een ornament uit de oudste tijden, dat al meer en meer in een geheimzinnig teeken, eindelijk in een godsdienstig symbool is veranderd en dat een wijding gaf aan de voorwerpen waarop het werd geplaatst, zoodat men het eenigszins als amulet ging beschouwen.

Andere geleerden zien er in het symbool van den alleroudsten Lichtdienst, en den nauw

daarmede samenhangenden Vuurdienst der ari-sche volken, dat latere volksstammen, zonder den zin er van te begrijpen, uit eerbied hebben behouden.

Overall dan ook in de oudheid werd het gebruikt. SCHLIEMANN vond het Swastika zelfs op de oudste producten van Troje — 1500 v. Chr. — terug.

Wat voor deze verklaring schijnt te pleiten, is dat men in Litthauen zelfs nog heden ten dage de herinnering bewaart aan een in het Noorden vereerden god, die men Sweistik of Swystiks noemde en die bepaald een vuurgod is geweest. Hier komt dus, zooals men ziet, in de Lithausche godenleer, het woord Swastika weder in den god Sweistik te voorschijn.

Men stelde hem voor als de reus van het vuur, die in den hemel, op een grooten, door vlammen omgeven stoel was gezeten, en wiens gloeiende oogen alles in vuur deden ontsteken. Hiermede komt nagenoeg de verklaring van anderen overeen, dat het hakenkruis den bliksem zou beteekenen, waarmede Indra de Demonen wist te treffen 1) of wel den bliksem van Jupiter.

Wederom anderen zien in het Swastika een

1) *Die Ersten Menschen und die prähistorischen Zeiten*, von MARQUIS DE NADAILLAC, Stuttgart 1884.

afgebroken rad, het symbool der snelheid, die in oude tijden als een der hoogste begaafdheden werd geacht. Dit denkbeeld van snel verloop, ging dan gemakkelijk over in de gedachte om er den haastig verloopenden of nooit ophoudenden tijd in vertegenwoordigd te zien.

Behalve dat menig geleerde gemeend heeft er het symbool van Odin, Thor en Baal, of wel van Brahma, Vishnu en Siva, de groote hindostansche drieëenheid, in te ontdekken, en weer anderen er den oppersten god der Ariërs in zien, hebben velen de meening geuit, dat het van oudsher den loop der zon heeft voorgesteld, en deze verklaren het als de afgebroken spaken van het zonnewiel. Is deze meening de juiste, dan zouden de vier haken, de omkeeringen, de kenteringen der jaargetijden hebben beduid. Het wisselen der jaargetijden heeft men altijd met godsdienstige feesten gevierd, waarvan wij nog de overblijfselen kennen, t. w.: het Lentefeest, als biddag voor den oogst en als Paaschfeest; het Zomerfeest, onze St. Jan en menige kermis; het Oogstfeest en dankdag en ten slotte het Winterfeest, ons Nieuwjaar en Kerstdag.

Latere volken hebben het Swastika inderdaad beschouwd als het symbool van den zonnegod, en als zoodanig komt het voor op tetradrachmen van Damastion (Epiros) uit de

3e en 4e eeuw vóór onze tijdrekening. Deze munten vertoonen namelijk aan ééne zijde een' Apollo.

Hoe aannemelijk nu iedere verklaring op zich zelve ook schijne, toch zijn er nog latere schrijvers, die steeds naar nieuwe verklaringen zoeken.

Een geleerde, wiens opstel mij onverwacht in handen kwam, 1) beweert nu, dat het Swastika oorspronkelijk niets anders kan geweest zijn, dan een schuin kruis, met een weinig omgebogen hoeken en dat deze primitieve voorstelling die was van een vliegende vogel, met kop, vleugels en met onder den staart verborgen pooten.

De vogel zou de oudtijds overal zoo geheimzinnige ooievaar zijn, die vooral in Indië als heilig werd beschouwd, omdat hij zich veel met slangen voedde.

Is deze uitleg mogelijk geldig voor Indië, dan moet men er in ons Noorden toch wel iets anders dan een slangeneter in gezien hebben, want daar zijn gevaarlijke slangen niet zoo talrijk!

Doch genoeg! een ieder doe een keuze uit deze hypothesen. Het doel van dit opstel was

1) KARL V D STEINEN. *Prähistorische Zeichen und Ornamente. Sonder Abdruck aus der Bastian-Festschrift.* Berlin 1896.

slechts om aan te toonen, dat het Swastika een oud, een zeer oud geheimzinnig teeken is, dat door bijna alle volken is gebezigd en wiens oorsprong nog altijd niet geheel is kunnen verklaard worden.

Na opgemerkt te hebben dat WILSON zegt, dat er vele figuren op munten worden aangetroffen, die op een Swastika gelijken, doch die dit niet zijn, willen wij ten slotte een lijst opgeven van munten, waarop het Swastika vermeld stond.

De heer JOH. W. STEPHANIK heeft de beleefdheid gehad de indische boeken uit zijne numismatische bibliotheek voor mij te willen nazien, zoodat ik de opgaven uit „PRINSEPS” aan hem te danken heb.

1. Op munten van meer dan vijf en twintig grieksche plaatsen als: Cromna (Paphlagonia); Apollonia, (Mysia) Acanthus (Macedonie) Meseimbria (Thracia) het eiland Corcyra, Agrigentum, Syracuse, enz.

Deze munten dateeren uit de derde en uit de vierde eeuw vóór Chr. Sommige zelfs kan men tot de zesde of zevende eeuw vóór Chr. terug brengen; deze zijn dus bijna gelijktijdig met het ontstaan van het muntwezen.

Zie *Bulletin des Antiquaires* 1896.

3^e Trimestre p. 239.

2. Op Tetradrachmen uit Damastion (Epirus).
3^e of 4^e eeuw v. Chr.

Zie KRAUSE, *loc cit.* p. 348.

3. Op Staters van Corinthe.

Zie SPINK AND SON'S *Monthly Numism. Circular.* Oct. 1897.

4. Op gouden munten uit noordelijk Thracië; het Swastika beslaat de geheele ruimte van het veld. Zij worden bewaard in het museum van Berlijn en dateeren, volgens wijlen Dr. FRIEDLÄNDER uit de 4^e of 5^e eeuw v. Chr.

Zie KRAUSE, blz. 348.

5. Op gouden munten van Krananda, een baktrisch koning, tijdgenoot van Alexander den Grooten.

Bulletin des Antiquaires, p. 239.

6. Op indo-baktrische munten.

JAMES PRINSEPS. *Essays on indian antiquities*, pl. LXIV n°s. 2 tot en met 10

7. Op zilveren munten van den indo-scythischen koning Basodeo.

Bulletin des Antiquaires, p. 239.

8. Op de oudste hindoese munten.

PRINSEPS, pl. XX, n°s. 26, 27 en 32.

9. Op hindoese munten uit de eerste eeuwen na Chr., gevonden bij de oude overblijfselen van Behat (Seraranpur).

PRINSEPS, pl IV, n°s. 1, 2 en 6
en pl. XIX n°. 16.

10. Op oude indische munten, de gedaante hebbende van een kruis, met een Swastika op het uiteinde van iederen arm.

Zie WILSON, *loc. cit.* blz. 877.

11. Op een koperen munt van Sangrána Sinha van Méwar. 1523 n. Chr.

PRINSEPS, pl. XXIV, n°. 25.

12. Op een klein koper muntje van Ceylon.

PRINSEPS, pl. XXXV, n°. 23.

Het Swastika komt, vreemd genoeg, niet voor op de munten der Romeinen, noch op die van de Republiek, noch op de munten van het Keizerrijk. Daarentegen bestaan er eenige „medaillons contorniates” uit den tijd der Constantijnen, waarop het Swastika voorkomt.

Zie *Bulletin des Antiquaires*, p. 239

13. Op deensche goud-brakteaten uit de 5e tot de 9e eeuw onzer tijdrekening.

Zie KRAUSE, blz. 353.

14. Op sommige merovingische munten, die als volgt beschreven zijn:

Meldus civitas (Meaux). *Revers*: croix gammée, dans chaque canton L. DE BELFORT, n°. 2869. Denier.

Palatium et Scola. Croix grecque crossée à droite, c. à d., dont les quatre bras ont des prolongements courbés du côté droit. DE BELFORT, n°. 3530—3552. Deniers.

Monnaie indéterminée. Croix gammée cantonnée de quatre globules dans une guirlande. n°. 5679. Denier.

Avernum civitas. Croix gammée entourée de quatre globules dans une guirlande de feuillage Tiers de sou, jadis doré, n° 5941.

Parisius. Croix gammée cantonnée de quatre L, n°. 6315. Denier.

15. Behalve op de hierboven beschreven denarii van Pepijn, bij Domburg gevonden, komt het Swastika ook nog voor op een denarius van denzelfden koning, te St. Géry, of volgens anderen, te St. Germain geslagen.

Cat. GARIEL, n°. 582.

In het museum van Nijmegen, zag ik bij de romeinsche voorwerpen uit het kabinet GUYOT, een doekspeld van brons, die een Swastika voorstelde. Een dergelijke fibula met Swastika werd gevonden op de romeinsche legerplaats den Saalburg bij Homburg. (Mededeeling van Dr. W. PLEIJTE.)

In angelsaksische graven in Bergshire en Oxford, heeft men eveneens dergelijke fibulas gevonden. Bij Domburg tot nu toe niet.

Maar ook op latere, Christelijke monumenten komt het hakenkruis voor; bijv. men ontmoet het in de catacomben van Rome, volgens WILSON, tot bijna 1000 maal toe; het prijkt op de beroemde urn van Albana, op den stoel van den H. Ambrosius te Milaan, op een doopfont in een oude kerk in Denemarken, enz., enz

Merkwaardig blijft het evenwel, dat het Swastika op munten van den Karolingiër PEPIN wordt aangetroffen, die, naar alle waarschijnlijkheid in ver van elkander verwijderde plaatsen van zijn rijk zijn vervaardigd, waaruit dus op nieuw blijkt, dat dit ornament bij de Franken ook in aanzien stond. 1)

MIDDELBURG, juni 1897. MARIE DE MAN.

1) Het Swastika was gedurende het geheele bronstijdvak, in Europa in gebruik.

„Looking over the entire prehistoric world,” zoo vervolgt WILSON,

„we find the Swastika used on small and comparatively insignificant
 „objets, those in common use, such as vases, tools, household goods
 „and utensils, objects of the toilet, ornaments, etc. and infrequently
 „on statues altars, and the like.

„In Armenia it was found on bronze pins and buttons; in the Tro-
 „jan cities on spindle-whorls; in Greece on pottery, on gold and bronze
 „ornaments and fibulae. In the Bronze Age in western Europe, in-
 „cluding Etruria, it is found on the common objects of life, such as
 „pottery, the bronze fibulae, ceintures, spindle-whorls, etc. In addition
 „to the foregoing, there were peculiar uses of the Swastika in cer-
 „tain localities: In Italy on the hut urns in which the ashes of the
 „dead are buried; in the Swiss lakes stamped in the pottery. (The
 „stamp with which the imprint was made on pottery has been
 „found in the Swiss lake dwelling of Bourget, and is credited to the
 „museum of Chambéry) in Scandinavia on the weapons, swords, etc.,
 „and in Scotland and Ireland on the brooches and pins; in America
 „on the metates for grinding corn; the Brazilian women wore it on
 „the pottery fig leaf; the Pueblo Indian painted it on his dance rattle,
 „while the North American Indian, at the epoch of the mound building
 „in Arkansas and Missouri, painted it in spiral form on his pottery;
 „in Tennessee he engraved it on the shell, and in Ohio cut it in its
 „plainest normal form out of sheets of copper. So also among the
 „modern Indians, we find it employed on occasions of ceremony, as
 „in the mountain chant by the Navajoes, and the war chant of the
 „Kansas, on the necklace and ceremonial garters of the Sac woman,
 „and on the war shields of the Pimas.”

WILSON, *loc cit.* blz. 951.
